

שניאור זלמן ליימן

קווינס, נ. י.

פירוש הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל לקצת אגדות ממסכת ברכות

בהקדמתו לספר כרתי ופלתי העיד הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל
(להלן: רי"א), וז"ל:

והאמת אגיד אף כי יגעתי בכל כחי תמיד, ותידד שנתי מעיני
ולילה כיום יאיר לי לגירסא ועשיתי חיל באפרתה, ותהי לי הלילה
למחשבת מחשבה מועלת לדבר תורה והיום למשמר נכנס ויוצא בחצרי
השרים וכהני מלומדי נוצרים יר"ה להתווכח עמם בשל תורתנו, אשר
צחקו עלי שרים מכמה דברים אשר יחפאו עלינו ושמו עלינו עלילות
דברים, ואני הייתי כמליץ מוציא לאור תעלומה לברר דברי קדמונים
זכרונם לברכה כשחר נכון מוצאו עד שתודות לאל יתברך חכמתי עמדה
לי ומצאתי חן שהרשני להדפיס ספרי התלמוד מה שלא היה מאז
ומקדם.

והנה על הש"ס הזה שנדפס בהשתדלותו של רי"א הרחיב בו הדיבור
ר' רפאל נתן נטע רבינוביץ במאמר על הדפסת התלמוד, הנלוה לספר

מובנים א"כ מה חידוש יש בדבר וכי מנין ידע הלכות שאינן תלויות בסברא
אם לא שיקבלם מפי רבו? וכנראה שכוונת המהרש"א היא שגם באופן ששמע
איזו הלכה ממי שהוא בשם רבו לא היה אומרו עד שישמענו מפיו
ממש, וכמו שחידשנו שקבלת התורה איש מפי איש אינה אלא באופן ששומע
מפי רבו ממש.

העולה לנו מכל הנ"ל, שהקבלה האמיתית היא רק זו שנמסרה מפה
לפה ממש.

השיב אליהן. ומפרש בגמ' לא מפני שהפליגן בדברים אלא מפני שלא אמר דבר שלא
שמע מפי רבו מעולם. (וברבינו אליקים, הוצאת מקיצי נרדמים, ירושלים, תשכ"ד:
שאלו מאדם אחד שלא היה הגון במעשיו, עכ"ל. וכנראה שהשאלה היתה על אדם גדול
שלא רצו להזכיר את שמו מפני כבודו). וצ"ע שהרי כאן השאלות לא היו תלויות
בקבלה, וא"כ לפי המהרש"א היה צריך לענות להם. ואולי זוהי כוונת רעק"א בגליון
הש"ס שם.

ואח"כ מצאתי שיטת המאירי שסותרת לדברי המהרש"א, ולפירושו מובנת הסוגיא
וז"ל בתו"ד: וזו היא מדת חכמים שלא יהיו נשענים יותר מדי על בינתם במה שאין
קבלה בידם, עכ"ל. כלומר שיש דברים שאפשר להכריע בהם ע"פ סברא ואעפ"כ לא פסק
בהם אלא אם היתה לו בזה קבלה.

דקדוקי סופרים, מסכת ברכות, עמודים 135—137¹. בנוגע למסכת ברכות בסידרה זו, שיצאה לאור בפראג, שנת תפ"ח, רושם בעל דקדוקי סופרים².

ובמסכת ברכות רשום בצד הגליון אצל כל אגדה שהיא תמוה מעט, ולפעמים אף במקום שאין שם זרות, "עיין הפירוש בדף ס"ו, ושם אחר הפסקי תוספות נדפס פירוש לאותן האגדות על דרך הרמז והחקירה ונעשו על פי ציווי הצענזור, ונראה שחוברו מהג"מ יהונתן אייבשיץ כי הם עמוקים יפים ונעימים.

עינו של ר' רפאל נתן נטע רבינוביץ לא הטעתו, ואין כל ספק שמחבר פירושי אגדות אלו הוא הוא רי"א, שהרי כמה מן הפירושים בלשונותיהם מיוחדים הם לרי"א ונמצאים בשאר ספריו שיצאו לאור³. ומכיון שמסכת ברכות זו (הנקראת על השער: הלכות ברכות) אזלה מן השוק ואין בנמצא אחד בעיר ושנים במשפחה אפילו בערים ואמהות בישראל, אמרתי שפירושי אגדות אלו בגדר כתב יד הם, וראוי להוציאם לאור⁴. העתקתי, ולא תקנתי, אף על פי שהוצאה זו מתחילתה ועד סופה מלאה טעיות כרמון, בידעין ובלא יודעין. במקום שהיה ברור לי שיש לתקן, הערתי כן בהערה.

פירוש לקצת אגדות במסכת ברכות

ג. מה קול שומעת כו'. כלומר מה השגות קול שכלי שמעת בענין חורבה זו שהוא חורבת ירושלים, אם נסתובב מבעל הסיבות ברצון הכוסף,

(1) השובה מאמר על הדפסת התלמוד עם תיקונים, השלמות ומפתחות על ידי א. מ. הברמן, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשי"ב, עמ' קי"ב—קט"ו, ובהערותיו של הברמן, שם, עמ' רכ"ח—ר"ל. ויש להעיר שכפי הנראה לא כל הש"ס נדפס בסידרה זו. לפי הברמן יצאו לאור החל משנת תפ"ח מסכתאות אלו: ברכות, שקלים, יבמות, כתובות, ערובין, תגינה, מועד קטן, תענית, ראש השנה, יומא, סוכה, מגילה, נדרים, נזיר, בבא בתרא. ויש להוסיף קדושין וסוטה (על פי רבינוביץ, עמ' 136), וכן סנהדרין, מכות, ושבועות (על פי א. א. אורבך "כל המקיים נפש אחת" תרביץ מ. שנת תשל"א, עמ' 277, הערה 32), וכן גיטין, אשר ראיתה כמו עיני בספריה הלאומית בירושלים, ונדפסה בשנת ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר, היינו שנת תצ"ג לפ"ק. ואתמה שלא נרשמה על ידי רבינוביץ והברמן, ומכאן שהביבליוגרפים הניחו מקום לאחרים להתגדר בו. וכן לא עמדו על טיב השינויים במסכתאות אלו, ועוד חזון למועד. על רקע ההיסטורי של הופעת ש"ס זה, ועל מקומו של הש"ס הזה בריב המפורסם בין רי"א לבין הגאון יעב"ץ, עיין דוד ליב צינץ, גדולת יהונתן, צילום דפוס פיעטרקוב, חמ"ד, תשכ"ח, עמ' 12—13 ; 142—143 ; 215—214.

(2) שם, עמ' 136 ; ובהוצאת הברמן, עמ' קי"ד.

(3) עיין למשל פירושו לברכות ז. והשוה ספר שם עולם, וזיען, תרנ"א, עמ' 213 ;

241—242. ועיין למטה, הערה 15.

(4) ברם זכור אותו האיש לטוב, ור' דוד ליב צינץ שמו, שהתחיל במצות הדפסת פירושי אגדות אלו בהפרס שיצא לאור בצאנו חדש על ידי ר' שמואל גוטוויין (על הפרס, עיין ביצחק לוין, אוצר כתביעת תורניים, עמ' 232—233), שנה א', תרצ"א, חוברת ב—ג ואילך,

או אם ממדת יושרו יתעלה חויב זאת אף שאין לו נחת בו כמו שמצינו בדור המבול. והשיב ששמע קול שכלית שמנהמת כיונה, ר"ל כמו כנסת ישראל הנמשלים ליונה, מנהמים על החורבן, כן הוא אצלו יתברך, רק פעל זאת להיותו שופט צדק. והשיב לא שעה זו בלבד, ר"ל בעת החורבן, אלא בכל יום כו', ואומרים איש"ר שהוא תפלה על פדות ישראל. הקב"ה אומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, ר"ל מאושר היה המלך כשהיו מקלסין אותו כך בבית מקדשו. ומה לו לאב שהגלה את הבנים וודאי לא על מגן כי אם אוי לבנים שגלו משלחן אביהן בעוונותיהם, ולזאת אין הדבר תלוי בתפלה לבד אלא גם בתשובה ואז ירחם ה' עמו. ועיין בכותב בעין יעקב.

ד. מאי קרא כו'. לפי שהיה לימודם בעל פה היה דרכם כשהיה להם דבר בקבלה היו מסמיכים אותו לקרא השייך ללימוד ההוא לזכרון, אף כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ועיין בכוזרי מאמר ב' בתשובת החבר, ורי"א במסכת סנהדרין^ו, והרשב"א בעין יעקב פרק הספינה, וברבינו יונה לקמן גבי הנותן מטתו בין צפון לדרום, ע"ש.

ד: תנא מיכאל באחת כו'. לאו מקרא ילפינן לה אלא הכי גמירי ליה דמיכאל מלאך נכבד וממהר בשליחותו מגבריאל, וגבריאל מאליהו, ואליהו ממלאך המות. זולת בעת המגפה ר"ל לגודל חרון אף ה' הוא מהיר בשליחותו ביותר, ומחמת זה מתים בני אדם אז פתאום כרגע.

ה. המוכר כו'. פירוש המוכר בהקפה מתעצב אולי לא יפרע לזמנו ויטרח בדינא ודיינא, אמנם הקב"ה אף שיודע עתידות שיעברו רצונו ויכעיסוהו במעלליהם, מכל מקום לא עזב חסדו להנחיל בניו תורתו למען זכות להולכים בה.

ה: גליא לדרעיה כו'. יש בו רמז כי כבר אמרו חז"ל העובר על מדותיו מעולה משאינו עובר^ז, והרצון כי מי שמזג והרכבת גופו בלתי עלול למדות נאותים רק הוא ביד חזקה ובמעשיו מכריע הטבע לטוב, זהו עובד השלם המעביר על מדותיו, ונקרא גבור באמת. ועל זה נאמר אחד המרבה וכו' כי תמיד מוטרד מנגד הטבע, והאיש אשר איננו עובר הוא שמזג והרכבת גופו עלול למדת ישרות ובו ימעוט כל עוסקו בתורה ומצות* כי אין לו מונע

ולא עלתה לו לגומרה מטעם קלגסי האויב. ולא זו אף זו קתני, שאפילו אלו החוברות של הפרדס שיצאו לאור בין שנות תרצ"א—תרצ"ט, רובן ככולן נשמדו על ידי האויב. וטעמי ונמוקי עמי להדפיס כאן מחדש פירושים אלו.

(5) צ"ל מאמר ג', וכונתו למאמר ג, סעיף ע"ג.

(6) כונתו לדברי ריא"ז המובאים בשלטי הגבורים למס' עבודה זרה, דפוס ווילנא ו. ד"ה לשון ריא"ז בפרק ד' מיתות. השוה קונטרס הראייות לריא"ז על מס' סנהדרין, נדפס בסנהדרי גדולה, סנהדרין ח"ה, מכון הרי פישל, ירושלים, תשי"ב, עמ' קכ"ב, ובהערות שם. (7) בש"ס ווילנא: מוכר חפץ לחבירו וכו'.

(8) השוה תענית כה: שוב מעשה ברבי אליעזר וכו'.

(8*) פי' בו ימעוט ערך ושכר כל עוסקו בתורה. עיין פירוש עץ יוסף (הנדפס בעין

יעקב) לתענית כה: ד"ה אלא שזה מעביר על מדותיו, ותבין.

בעצמותו, וזהו אומרם ברמזו חזא דגני בבית אפל, ר"ל בחכמתו הכיר במזגו שאינו עלול לכשרון המעשה, ונקרא בית אפל שהוא מדור לנשמה. אך הוא גליא לדרעיה ר"ל במעשיו וידו החזקה הכריע את חומרו והאיר באור ה' בתורתו ועבודתו. ומפאת כן אמר אמאי בכית, אי משום תורה כו'. ועיין ביד יוסף פ' חיי שרה⁹.

שם הנותן מטתו בין צפון לדרום כו'. יש בו גם כן רמז על הנהגת אדם בתשמיש שיהיה ממוצע ובמזג כי אזי לא תפיל האשה בנקל. וגם הוולדות יהיו חזקים ושלימים במזג, ועבור זה נקראו בשם המושאל זכרים ר"ל חזקים משא"כ במיעוט או בריבוי תשמיש, לזה אמר בין צפון לדרום כי צפון מורה לטבע קר ודרום לטבע חם כנודע.

שם שנים שנכנסו להתפלל כו'. יש בזה רמז מלבד הפשוטה על כוונת התפלה, ודימו הפה והלב לשנים שנכנסו להתפלל, ואמרו שאם קדם אחד מהם כו' ר"ל שאם הלב מסיח דעת מהתפלה בעוד שהפה מתפלל, תפלה כזו נטרפה, ונרמז בקרא טורף נפשו באפו ר"ל רוח חיוני שבאפו כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, והוא כינוי לכוונת הלב. הלמענך תעזב הארץ, ר"ל התחשוב כי עזב ה' הארץ מבלי נתון לבבך ומחשבתך, ואן נטה לבך, בוודאי אלו תעלה ברוחך שמלא כל הארץ כבודו וכמאמר הכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד לא היית מסיח דעת לבך בעמדך לפניו בתפלה.

ז. מה אומר כו'¹⁰. פי' הרשב"א¹¹ להיות כי הקב"ה מסר הבחירה ביד האדם לעשות טוב או רע, אך בכל זה הוא יתעלה חפץ שיהיו יריאים ושלימים כדכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו'¹², גלל כן אמרו הקב"ה

(9) כוונתו לספר יד יוסף לר' יוסף בר' חיים צרפתי, אמשטרדם, ת"ס, פרשת חיי שרה, דרוש ראשון, עמ' כג.

(10) בש"ס ווילנא: מאי מצלי, ואילו ר"א גרס: מה אומר. וכדי לעמוד על סוף דעתו אציג כאן נוסח הדפוסים מול נוסח ר"א, כמו שעשה ר' אשר שמחה ווייסמאן במבואו לספר שם עולם, עמוד XIX:

נוסח ר"א

אמר ר' יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקב"ה מבקש שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא תפלתי מכאן שהקב"ה מבקש מה אומר. א"ר זוטרא בר טוביה אמר רב מי יתן שיעשו בני רצוני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

נוסח הדפוסים

אמר ר' יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, תפלתם לא נאמר אלא תפלתי מכאן שהקב"ה מתפלל: מאי מצלי א"ר זוטרא בר טוביה אמר רב יה"ר שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין.

(11) בעין יעקב על אתר; השוה חדושי הרשב"א על אגדות הש"ס, ירושלים' תשכ"ו,

עמ' ט"ז—י"ז.

(12) דברים ה: כט.

מבקש, ר"ל לגודל טובו חופץ ומבקש שנהיה מיושרים למען נירש טוב, ולכוונה זאת קרא לבית המקדש בית תפילתי להיותו מקום מוכן לבני אדם ליישר בו מעשיהם כחפץ ה' ומבוקשו מייצוריו.

ה. ט' מאות ושלושה מיני מיתה כו'. להיות כי מתכונת האדם רמ"ח איברים מורכבים בשר ועצמות, ושס"ה גידין, מלבד איברים הפנימים כמו עינים ולשון ולב וכדומה שחלקו אותן בעלי הניתוח למ"ב איברים, ובכל אבר שיגיע חולשה הן בבשר הן בעצם הן בגיד לבד יוכל להגיע על ידו מיתה לאדם, וכשתמנה רמ"ח איברי בשר ורמ"ח עצמות ושס"ה גידים ומ"ב איברים פנימיים המה מכוונים למנין תק"ג הנזכר פה.

שם זה בית הכסא. רמזו בו ענין נאות, כמו שצריך בית הכסא לבריאות הגוף לדחות המותרות ומזון הנפסד אשר אין לגוף תועלת בו, כן צריך לנפש לדחות דעות הנפסדות מאתו ולשא' לנפשו רק דעת בהיר וזכות השכל כבהירת המאכל הנשאר בגוף, ועיין בפ"י הכותב בעין יעקב.

שם גדול הנהנה מיגיעו כו'. ר"ל הנהנה מיגיע כפו והוא ירא שמים מעולה ומשובח מירא שמים לבד המטיל עצמו על הבריות.

ט: אני אהיה עמכם בגלות זה כו' ³³. בהיות כי נודע בפי כל פילוסופים שזה שהאל מנבא בני אדם הוא מופת על מציאת ה' ועל חידוש עולם, כי לפי הכופרים ואומרים שהעולם קדמון בדרך עילה ועלול כהנך עם כלו, ואין לבורא כוונה מיוחדת על בריאת עולם, אי אפשר שינבא בני אדם, והמופת על הנבואה עצמה הוא כאשר מתאמת הייעוד הנאמר על ידי נביא, ומזה ראיה כי ה' שלחו. ולזאת כאשר אמר משה שבני ישראל לא ידעו שם ה' המורה על מציאתו ושהעולם מתחדש הימנו בכוונה גמורה, אמר לו הקב"ה אם עדיין לא נתאמת זה, ונתודע אצלם בראית אהיה עמכם בגלות זה, ועל ידי קיום והתאמת הייעוד לאברהם לגאלן לזמן המוגבל, ועל ידי נסים ונפלאות יתפרסם מציאתי ושמי המורה עליו לכל, ולא ישאלו עוד על שמי. וכן אהיה עמכם בגלות פרסיים אשר גם אז בהתאמת הייעוד לפוקדן לשבעים שנה, וגם בתת להם תקומה נגד כל הקמים עליהם כהמן ואנטיוכס וכדומה אשר המה הכל מפלאי הטבע, מזה יתודע שמי לכל במופת המורה על מציאת הבורא המחדש העולם.

שם דיה לצרה בשעתה כו'. משה הבין שמה שאמר לו הקב"ה אהיה אשר אהיה כו' כך הוא הציווי לאמר לישראל, ועל זה התפלל דיה לצרה בשעתה, ואמר לו הקב"ה לא כך הוא, אלא לך לבד אני מגלה הגלית פרסיים, אבל לישראל לך אמור להם אהיה שלחני וגו'. ועיין רבה פ' שמות ³⁴, ויפ"ת שם, וגם במהרש"א.

(13) בש"ס חילנא: אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות וכו'.

י: שגנוז ספר רפואות. הרמב"ם¹⁵ מפרש שהיה ספר מודיע מענייני צורת הככבים והטלסמאות שצורה פלונית שעשויה בזמן פלוני מרפאת חולי פלוני, וזה היה קרוב להטעות הבריות אחר עבודת העמים בזמנם ההם, ולזאת גנזו. אבל לא רפואות טבעי הנהוג בזמנינו שזהו המבריא לחולי מחליו כמו שיבריא הלחם בעת אכלו בהיותו חלוש מרעבון, ואין בו חשש איסור.

שם שלא ראתה זבוב כו'. שראתה אותו מופרש ומוגדר למאד בקדושת אכילה, והיה לאות כי הוא איש קדוש, והמשילו היצה"ר וטבע רע לזבוב כדכתיב זבובי מות יבאש יביע שמן רוקח¹⁶.

יח: קטשה רימה למת כו'. אין הגוף מרגיש כאב, כמו שכתב הרשב"א בתשובה¹⁷, רק הנפש בראותה בזיון הגוף שהיה מקדם עמה בהתחברות ודביקות מצטערת, ולכך צדיקים גמורים שכרם מאת ה' לבל ישלטו בהן רמה ותולעה בגופם. ומלת ויכאיב דכתיב בקרא, הוא מגזרת וכל חלקה טובה תכאיבו באבנים¹⁸, ופירושו יהיה נשחת ונרקב. ועיין בנשמת חיים¹⁹.

שם מעשה בחסיד אחד כו'. יש באגדה זו רמז למוסר נאה מענין גוף ונשמה, השנות האדם ימי גדול, ימי עמידה, ימי זקנה, וגם וויכוח בין צדיק לרשע. ובהקטנת אשתו של החסיד רמזו על הגוף החומר אשר נקרא בפי כל הפילוסופים נקבה המקנטת תמיד לצורתה ולנשמתה הנקרא זכר, ומבקשת לילך בעקבת הטבע העלול לתאות זמנים. ומצא החסיד עלה לכבשה והוא שלן במחשבתו בבית הקברות והזכיר לו יום המיתה, ובוה ביטל כח התאוה והעלה במחשבתו כאלו שמע שתי רוחות מספרים זו לזו, ר"ל רוח הצדיק עם הרשע, והצדיק מזרזו לדרוש בתורת ה' ולידע מתוכו מה גבול יקרה לאדם ההולך בקרי, וזה אמרם בואי ונשוט אחורי הפרגוד, כוונו על התורה שהוא פרגוד ומסך בינינו ובין ה' לדעתו ולהכיר מצאתו ויכולתו כמו שיוכר האדם על ידי מראה לעושה, מה שאי אפשר להכיר הבורא זולתו התורה. ונדע מה פורענות בא לעולם, ר"ל על ביטול עבודות התורה, והתנצל הרשע עצמו באמרו אי אפשר לו שכבר נטבע ביון עסקי עולם הזה השווים לקרינה וביצת מים אשר במעט יקמל ויטיבשו. וזה אמרו אינה יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים, אך מבקש מהצדיק לעיין בדברי תורה ולהגיד לו בדרך שיחה נאה תכליתו. וזה אמר לבי את וכו', וכן

(14) שמות רבה ג: ו.

(15) פירוש המשניות פסחים, סוף פרק ד; השוה מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק לג. יש לציין שר"א הזכיר אותו פירוש בדרשה שדרש כשנתמנה לדרשן בפראג. עיין יערות דבש, ח"ב, דרשה י"א, דפוס יונעפאף, תרכ"ו, עמ' קע"ח.

(16) קהלת י: א.

(17) שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' שס"ט.

(18) מלכים ב ג: יט בשינויים.

(19) נשמת חיים, מאמר שני, פרק כ"ד.

עשה, ואמר שמעתי כל הזורע ברביע ראשונה וכו', כוונתו כאן על ידי גדול שאז אין לאדם לפקח בטיב עולם הזה כלל טרם עמדו על התורה, וזהו כל הזורע ברביעה ראשונה כי אם ראוי לו לאכול פת במלח כו' וליגע בתורה ולולי זאת יהיה נלקה בעונת הרבים מהעדר הידיעה, וזהו שדימה אותו לברר שהוא רובו מיסוד מים ואויר ומעט תערובת בו מיסוד אש, כי גם הוא חסר מתורה הנמשלת לאש. ובשנה השנייה הרומזו על ימי העמידה מבלי תת מקום לגוף לנטות אחרי הטבע, חזר החסיד ללון בבית הקברות כנוכח למעלה ולחשוב וויכוח הנזכר למעלה, רק כאן בימי עמידה שכבר למד. בבחרותו ראוי לאדם להשגיח ראשון בפרנסתו לבל יהיה מוטל על הבריות, וללמוד אחר כך מבלי מונע, כאמרם הרבה עשו כרבי שמעון ולא תועילו²⁰. וזהו אמרם הזורע ברביעה שניה שמאחר להשגיח בטיב פרנסתו שדפון מלקה. ר"ל התגברות החום התורה וייבש הפרנסה וכדרשם על ארץ הנגב כו'²¹. והעובד השלם נתן כל הנ"ל ללבו וכל העולם לקו בשגיאות ועונות, ושליו אינו לקה, כי היה נקי מכל סיג, וכאשר גופו הנמשל לאשתו עמד על חקירה הלזו והבין חקיקת מחשבתו כפעם בפעם, אז גם הוא מאס בתאוים הגשמי ובעט בהן. וזה אמר שנפלו מריבה בין אשתו של החסיד לאמה של ריבה הנ"ל, ר"ל בין הגוף ובין היצר הרע וטבע רע, שהלא אמה של רשע הקבורים במחצלת של קנים כנ"ל, ואמר לה בוא ואראך וכו'. ר"ל אראה לך תולדתך איך קבורים בקברות תאות זמנים, העוברים כנ"ל ובקנה מים כמעט רגע. ובשנה השלישית הרומזו על ימי זקנה, חזר החסיד כדרכו להתבודד במחשבת היום המיתה ובוויכוח הנ"ל, ואז בכח פסק כח התאוה, והרשע מתחרט על הלכו כל ימיו אחר הבל, ולזאת כאשר זרזו הצדיק לעיין בתורת ה' כנ"ל אמר לו שתוק כי אין צורך עוד להתחכם מתוך הספר איזה יכשר כי מלבי יודע אני של-ריק יגעתי, ודברים שביני ובינך ר"ל הבדל ויתרון אשר לך נגדי כבר נודע בין החיים, וכל איש משכיל יבחין זאת כי מה יתרון לי בכל עמלי שעמלתי, אין לי בהם עכשיו יתרון משא"כ כל מעשיך המהלך עתה ללוית חן והלך לפנך צדקתך.

יט: שרו רבנן. אבל במלתא דאורייתא לא שרו רבנן משום כבודו.

כח: והכיננו כסא לחזקיהו כו'. קודם ריב"ז היה חוק להקים נשיאים מזרע דוד, רק רבי יוחנן בן זכאי הקימו טיטוס בע"כ של רבן יוחנן בן זכאי אף שלא היה מזרע דוד, אחר שנהרג רשב"ג, וכשמת ריב"ז חזר הנשיאות לר"ג דיבנה שהיה מזרע דוד, וידוע שהיה המלכיות הורגים בזרע דוד, ומפני הסכנה נמנעו מלייחס עצמן שהן מזרע דוד כי אם התנכרו בחתימתן להתייחס עצמן שהן מזרע חזקיהו וכוונתם לחזקיהו מלך יהודה שהיה ראש לצדיקים לממשלת ישראל אחרי דוד ושלמה, עד שעלה על דעת

(20) ברכות לה: בשינויים.

(21) יהושע טו: יט; עיין תמורה טו.

ר' הלל לומר שכבר אכלוהו בימי חזקיה²², וגם מלת חזקיהו הוא מלשון תפלה וברכה חזק יה, ואל זה צוה ריב"ז בעת מותו להחזיר עטרה ליושנה להכין כסא נשיאותו לחזקיה מלך יהודה, ר"ל לר"ג המתייחס לחזקיה מלך יהודה, שבא בדור שאחריו (א"נ שבא באותו פעם אצלו ר"ג דיבנה לבקרו), ואמר לחזקיה ולא לזרע חזקיה, למעלת ר"ג שהיה שוה במדותיו לחזקיה, שהיה לימודו קב ונקי ולא לימד לתלמידין שאין תוכן כברן. ואמרו דחזקיה דריש בי"א רבוותא ושבנא בי"ג²³, ועליהם נאמר קשר רשעים כו', וכן היה מדת ר"ג כנודע, לכך כינה אותו בשם חזקיה.

לא. כ"מ שגזר אדם הראשון ישוב כו'²⁴. הכוונה להיותו יציר כפיו של הקב"ה היה שכלו גדול בכל חכמות אלקות למודיות טבעיות וגזירת משפט כוכבים עד שהבין כפי רוח אלקים אשר נוסכה בקרבו איזה מקום הראוי ליישוב ואיזה מקום לאשר לא יצליח, וכפי שגזר כן היה מפאת חכמתו, לא מפאת גזרתו. ועיין רבה פ' קדושים²⁵ וביפ"ת.

לא: יצאו אנשים בני בליעל כו'. בליעל הנאמר במקום אחר על איש אשר אינו פורק עול. הקב"ה הוא פירושו איש זדון וחורש רעה, והרכבת המלה בל יעל. ולא יתכן תואר זה בשיכור המתפלל כי בזה אינו חורש רעה כלל, אמנם יתכן בו תואר בלי עול הנאמר בפורק עול, כי השיכור במחשבה כל העולם דומה עליו במישור כאלו אין אדון לו, והרכבת המלה בלי עול.

לב. עכשיו יאמרו כו'. דברים אלו מובנים מעצמן להמשך המקרא, וחז"ל להמתיק הענין אמרו אותו על דרך שאלה ותשובה בין הקב"ה למשה אף כי שכל הצפון גלוי לפני קב"ה.

לג. ב' נקמות הללו כו'. אחד לרעה להנקם מישראל שחטאו, ואחד לטובה שהופיע מהר פארן לגאול את ישראל ולעשות שפטים בהמיצר להן.

נא. ג' דברים אל תטול כו'. זולתי הפשוטה שהמה סגולות יוצאים מהיקש הטבעי, בו ענין רמז על מוסר והוא כי מלבוש אמיתי והנצחי של אדם הוא שלימת המעשה בעבודת ה' כדכתיב וילבש צדקה כשריון²⁶, וכהנה רבות בפסוקים. וראוי לאדם בהוותו בבחרותו וכחו לבל יתעצל להניח לעשות המצות על ידי זולתו ושלוחו כי אם בעצמו ישתדל לעשותו, כנאמר

22. סנהדרין צח :

23) סנהדרין כו.

24) בש"ס חילנא : כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכו'. ואולי

טעו מדפיסי פראג ופענחו כ"מ במקום כ"א.

25) נראה דצ"ל פ' בראשית, וכונתו לבראשית רבה יט : ג, ועיין ביפה תואר

השלם, שם (ויניציאה, שנו"ז, עמ' קכ"ח).

26) ישעיהו נט : יז.

באברהם ויחבוש את חמורו וגו' ²⁷, וכמאמר רז"ל מצוה בו יותר מבשלוחו ²⁸, וזה רמזו באמרם אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש, הרצון בהיותך בבחרותך וכחך אל תטול מלבושך האמתי שהוא מעשה הנרצה, על ידי שמש ועל ידי שליח, כי אם בעצמך תטלנו ללבושו, הרצון שתהיה זריו לעשות המצוה בעצמך. וכן רחיצת הידים רומזים על נקיון הגוף ממדת המגונות ורעות כי הגוף יד לנפש ועל ידי פועלתו בקשם. וכן בעגלה ערופה רחצו הזקנים ידיהם להורות על נקיון גופם במדת שלא חסרו לתקן הדרכים ממכשולות וכמו שכתב הרמב"ם בספר המורה ²⁹, עיין שם. והנה חכמי יוונים חברו ספרים רבים במדות ונימוסים הנאותים לאדם ויש בהן מהחכמה, אך להיות כי מחבריהן בעצמן בתכלית הגנות וחסרון במה שכחשו בתורה ובמצות וחשבו שאין לייחסן בורא שום דת ונימוס כי אין מאתו כוונה על שום דבר, ויוכל איש לבחור איזה דת שירצה רק היותו מתנהג בנימוסי מדות ישרות, זאת אין מן הראוי לאיש אשר עדיין לא הזקין שרשו על פלגי התורה לעיין בדבריהם כי בקל יכול להתפתה בחלוקת דבריהם. אך איש אשר כבר שרשו נפתח על דלתי תורה יוכל לעיין בדבריהם ויהיה לו לתועלת ויתרון בחכמה. וזהו הנרמז באומרם אל תטול ירך שחרית ממי שלא נטל ידיו, הנרצה שבבחרותו אל ילמוד איך לנקותו גופו ממצות מגונות מחכמי יוונים הנ"ל אשר המה בעצמן לא נטלו ידם פ' שגופם בתכלית החסרון ואופל מבלי נוגה עליהם אור תורה, כי אם ראוי לו לקבל מוסר ההנהגה מפי חכמי תורה אשר דעתם שלימה ומנוקה מטעות, ובכל דרכיו יהיה אורה. והנה כוס אספרגוס ³⁰ שהוא כוס רפואה שאמרו עליו שהוא יפה ללב ולעינים ורמזו בו דברי תורה כדכתיב רפאות הן לשריך כו' ³¹ וכהנה פסוקים רבים. והעובד השלם צריך שיהיה לו לימוד התורה לא לשום פנים כי אם להכיר בוראו ולהתחכם במעשיו, אשר על ידי כך יוסף לאהוב וליראה אותו. וזה אמרו ברמזו אל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנותנו לך, הרצון שאל יסב החכמה לשום פנים כי אם לרצון הבורא ולהכירו כי מאתו נתונה לו. ועל זה יהיה כל קוטב חכמתו, ומיניה אל יזוז. וזהו רמזו באמרם שאיש חסר מאלו בקל יוכל להתלכד בפח מלאכי חבלה העומדים תמיד על האדם לשוטנו ולנטותו מדרך הישר אשר לפני ה'.

נד: עקר טורא כו'. בדבר הזה הפליגו חז"ל לדבר בדרך משל ומליצה, והרוצה לעמוד על כוונתם עיין במפרשים, הרשב"א ³² ומהרש"א וכדומה וימצא נחת.

(27) בראשית כב: ג.

(28) קדושין מא.

(29) מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק מ'.

(30) ברכות נא.

(31) משלי ג: ח בשינויים.

(32) בעין יעקב על אתר; השוה חדושי הרשב"א על אגדות הש"ס, עמ' נ"ח—ס"א.

נז: ג' מעין עולם הבא כו'. להיות כי תכלית עולם הבא להכיר הבורא מיכולתו ובזה העולם השמש מעיר במקצתי יכולתו, כי הוא המסדר מערכות השמים כי בשבת שולט שבתאי ולפי משפט גזירת הכוכבים כל השמחים בו יקדם רעה כי הוא מורה על עצבון, אמנם ה' המשדד מערכותיו כוכבי שמים צוה להתענגו בו מבלי עוצב כלל, וגומל עבורו שכר טוב בזה ובבא. וכן תשמיש נקבים מעיד על חכמת הבורא ביצורים כנודע אשר בגין זה תקנו נוסח ברכת אשר יצר את האדם בחכמה אחרי עשותו צרכיו, ולכך המה מעין עולם הבא כי המה מעידין במקצת יכולתו וחכמת הבורא ולעולם הבא יכירו אותו ביותר כי לא יראנו האדם וחי.

שם שלשה מרחיבין דעתו של אדם כו'. יש בו רמוז על מוסר כי דירה נאה רומז על גוף אדם שהוא מדור לנפש שיהיה נאה בעבודת ה', וכלים נאים רומז שיהיה לו מדות טובות בטיב דרך ארץ למען נהיה רוח הבריות נוחה הימנו, כי המה המרגילים לאדם לעבודת ה', ואשר נאה רומז על התחכמות עם ישרים וחכמי אמת.

נט. סופק כפיו כו'. פעולות הקב"ה נקראים כפיו של הקב"ה ולזאת הדי' יסודות להיותם פועלים תחת גלגל הירח הנקראים כפיו של הקב"ה, וכוונת הגמרא כאשר בבטן הארץ יסוד המים פוגש ביסוד אור, ומתנגדים זה לזה בתנועתן, מזה מתהווה הרעש, כנודע לחכמי המחקר.

שם אנחה מתאנח כו'. הקב"ה עושה זאת להאנח לבריות שיחזרו בתשובה ואלקים עשה שיראו מלפניו.

שם בועט ברקיע כו'. להיות שכדור הארץ עומדת במרכז הרקיעים וגלגלים, וסיבת עמידתה באמצע הוא לפי רובי מחכמי תכונה שהרקיעים מושכים אותו מכל צד ועל כן נצבת תמיד באמצע, אמנם כשרצון הקב"ה להרעיש הארץ, בכוחו מסבב לגלגלים, נותן שמצד אחד הרקיע דומה לארץ לבלי מושך ואז החיל להרעיש וכמעט נוטה ליפול לולי חסדי ה' שחוזרים הרקיעים למשוך אותה כמקדם, והארץ לעולם עומדת.

שם דוחק את רגליו כו'. להיות כי השפעת הקב"ה בתחתונים נקרא בלשון מקרא (לשבר אוזן) רגליו של הקב"ה, כי בשמים חביון עונו ולארץ מגיע השפעתו, ולכך נקרא ארץ הדום רגליו, אמנם בקצפו על יושבי ארץ רצונו להרעישה, כביכול מסלק במעט רגע אתר השפעתו למעלה כדכתיב אנכי אסתיר וכו' ³³ וזה אמרם דוחק רגליו תחת כסא כבוד, ואז החל הארץ לרעוש וכמעט לחזור לתוהו ובוהו, כי בלי השפעת אורו לא יצויר שום קיום לנבראים לולי חסדי ה' שממהר להשפיע כמקדם, וזהו סיבת רעש הארץ.

(33) דברים לא: יח בשינויים.

(סוף המאמר בעמוד הבא תחת הקו)

טוביה פרשל

ברוקלין, ניו-יורק

גלגולי מאמרות

א.

„אמרי ליה רבנן לרבי פרידא: רבי עזרא בר בריה דרבי אבטולס דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא. אמר: מאי כולי האי. אי בר אוריין הוא יאי, אי בר אוריין ובר אבהן יאי ויאי ואי בר אבהן ולא בר אוריין אישא תיכליה . . .” (מנחות נ”ג, א’).

בקשר לסיפור הזה, המדגיש כי יחוס אבות לבד לאו כלום הוא, היו שפירשו את הפסוק בתהלים (קכו, ו): „הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע בוא יבוא ברינה נושא אלומותיו”. ראוי לבכיה האדם שהוא רק „נושא משך הזרע”, צאצא של אנשים טובים או גדולים, שמחה לראש „נושא אלומותיו”, המביא עמו פרי עמלו הוא.

פירוש זה מובא על ידי החיד”א בספרו „חומת אנך”, בפירושו לפסוק בתהלים הנ”ל. הוא גם מביאו בספרו „יוסף תהלות” הוא פירשו לתהלים, לפסוק זה, ושם הוא אומר עליו שכך פירשו הראשונים.

אמנם נמצא הפירוש הזה הרבה זמן לפני החיד”א. מצוי הוא בכמה

סא. דו פרצופין כו'. הרמב”ם בספר המורה³⁴ כתב שכווננו חז”ל בזה כי החומר נקרא בפי הפילוסופים נקבה והצורה זכר, ודעת קצת פילוסופים כי הצורה יבוא אחר כך על החומר, ודעת קצתן כי הצורה נכללה בחומר קבע, ולעת הוויתה הקב”ה מוציאה מכח לפועל, ולדעת זו כיוונו חז”ל ואמרו דו פרצופין נבראו, ר”ל החומר והצורה כלולים יחד, ואחר כך יסדן הקב”ה ר”ל הוציא הצורה מכח הכלול בחומר לפועל, עיין שם.

שם שקלעה לחוה כו'. ר”ל שנבראה בתכלית השלימות ולא היתה חסירה בטבע דבר.

סב. שעיר בשעיר מיחלף כו'. ויש לחוש לחשדא הרואה אותו יושב בבית הכסא ושעיר לפניו יחשוב שיש לו דביקות עם שד הנדמה לשעיר, כדכתיב והייתם נקיים מה’ ומישראל³⁵.

(34) מורה נבוכים, חלק שני, פרק ל’. ועיין שם בפירושי האפודי, שם טוב, וקרשקש.

(35) במדבר לב: כב.